

Sadílková, Helena: **Poválečná historie Romů v Československu ve vzpomínkách pamětníků: Možnosti rekonstrukce poválečné migrace vybrané skupiny Romů ze Slovenska do českých zemí.** Rkp. disertační práce, 322 s.

Oponentský posudek

Předkládaná disertační práce si jako centrální téma stanovila poválečné migrace Romů ze Slovenska do českých zemí. Její chronologické vymezení není explicitně vyjádřeno v názvu, z úvodu a z textu vlastní případové studie věnované migracím konkrétní skupiny Romů ze Slovenska do Brna lze vyvodit, že se jádro práce zabývá obdobím od konce čtyřicátých let do počátku sedmdesátých let 20. století. Vzhledem k mnohostrannému uchopení daného tématu toto vymezení ovšem nevyklučuje exkurzy do období předválečného a válečného (historický exkurz v podkapitole 4.1) či metodologický exkurz - pokus o komparativní přístup ke studiím postkomunistických migrací z ČR a SR. (podkap. 3.3).

Celkem je rozsáhlá práce H. Sadílkové rozčleněna kromě úvodu a závěru do čtyř kapitol. První tři z nich představují do hloubky jdoucí analýzu dosavadních výzkumů a z nich vyplývajících publikačních výstupů, jež se z různých úhlů pohledu dotýkají romských migračních procesů po druhé světové válce. Je třeba říci, že tímto svým přístupem ke sledované problematice se autorka vymyká běžnému pojetí historicky zaměřených vědeckých prací. To má svůj dobrý důvod, který lze charakterizovat především jako snahu o komplexní pojetí vývoje studia romské problematiky (nejen z hlediska migrací) v českém (resp. i slovenském) prostředí po roce 1945. Podobný podrobný vhled do různorodých pokusů českých badatelů o uchopení poválečného vývoje romského etnika na území ČSR zatím neexistuje (celkový rozsah 1.-3. kapitoly práce činí něco přes 120 stran textu). Vzhledem k velmi heterogennímu charakteru romských skupin rozmístěných dnes minimálně v euro-americko-asijské diaspoře považují za legitimní i skutečnost, že s jedinou specifickou výjimkou (Will Guy) se autorka vyhnula dnes tolik požadované analýze zahraniční literatury. Ta se i podle mé zkušenosti v českém kontextu dá jen obtížně použít, neboť se týká zcela odlišných skupin a téma migrací v ní zpravidla není vzhledem k jejich charakteru pojednáno. (Což se netýká postkomunistických migrací, k nimž jsou relevantní zahraniční autoři citováni). Will Guy je výjimkou proto, že znal velmi dobře slovenské i české prostředí z autopsie. Nicméně zdůvodnění, resp. i jinou vlastní zkušenost s obtížným zařazením a využitím zahraniční literatury v českém výzkumném komplexu mohla autorka v úvodní části nějakým způsobem pojednat. Vlastní jádro předložené disertace pak představuje velmi rozsáhlá čtvrtá kapitola (s. 129-280), představená jako případová studie poválečné migrace Romů z Brzotína do Brna.

Struktura práce je ovšem složitější, než jsem shora naznačila. V první kapitole zařazuje autorka výzkum poválečné migrace Romů do kontextu společensko-politického vývoje v letech 1945-1989. Možnosti rozvoje výzkumu v celém tomto období neurčovaly pouze meze soudobého metodologického přístupu badatelů k dané problematice a metodických postupů jednotlivých badatelských oborů; významně je poznamenal celkový společensko-politický vývoj ČSR, který ovlivňoval zejména možnosti bádání ve sféře společenskovedních disciplín. Do těch se promítal ideologický náhled na tyto vědní obory obecně, z hlediska historie Romů navíc velmi časté proměny pohledu na tzv. „problematiku obyvatelstva cikánského původu“ a s ní spojené možnosti a meze výzkumných aktivit a jejich publikačních výstupů. Podle míry

zinteresanosti státního aparátu je možno rozlišit etapy přímé podpory výzkumů, jež měly především legitimizovat jeho postupy a naopak léta, kdy jednotliví autoři rozvíjeli bádání z vlastního zájmu, někdy i v rozporu se státní politikou. Autorka pak charakterizuje své následující analýzy jako pokus o historiograficky a metodologicky zaměřený text, sledující formování narativu „dějin Romů“ v poválečném Československu (respektive po jeho rozpadu v roce 1992 v ČR a SR). V první kapitole se zabývá z několika úhlů pohledu soudobými pokusy o zachycení poválečných migračních pohybů ve třech časových rovinách: první z nich charakterizuje jako dobu asimilace, zkoumanou převážně etnografickými metodami. Druhá podkapitola zachycuje makro a mikro perspektivu sociologických výzkumů sedmdesátých let; třetí se zabývá etnografickými výzkumy v osmdesátých letech, přičemž jsou sem zahrnuty i tehdejší případové studie. Autorka s nadhledem a výbornou znalostí všech publikovaných (zčásti i rukopisných) prací analyzuje jejich obsah, zejména však také přínos pro daná témata. Neopomíná uvést, do jaké míry byly tyto výstupy později využity dalšími autory, event. jaké jejich možnosti využití jsou dosud nevyčerpány. V této souvislosti zcela právem vyzdvihuje zejména dva nepublikované, ale velmi cenné výsledky – rozsáhlý výzkum Evy Davidové věnovaný „ekologické analýze“ romského obyvatelstva Ostravy z let 1968-1969 a dizertační práci Willa Gyue z roku 1977, která je výstupem jeho výzkumu (spolu s E. Davidovou) na východním Slovensku na počátku šedesátých let. Pokud jsem schopna to posoudit, záběr sledovaných autorů (od Jamnické-Šmerglové a Emílie Horváthové až po Tomáše Haišmana a Petra Víška) a jejich vědeckých pojednání je zcela vyčerpávající (a koresponduje s rozsáhlým závěrečným přehledem literatury).

Druhá kapitola disertační práce je věnována poválečné migraci Romů jako tématu historického výzkumu po roce 1989. Ten byl myslím z pochopitelných důvodů věnován zejména analýze státní politiky vůči Romům v letech vlády komunistů, již např. P. Víšek mohl dokládat na základě vlastní zkušenosti. H. Sadílková oprávněně uvádí, že tyto analýzy byly poplatné určitým dobovým klišé (pojmání komunistické diktatury jako totalitárního režimu). To opouští v současné době i konkrétně z hlediska vztahu k Romům zejména M. Spurný. Z mé strany jako jedné z „analyzovaných autorek“ jen drobná poznámka: ve svých pozdějších studiích (2008, 2013) jsem se snažila státní politiku a hlavně její důsledky analyzovat snad přece poněkud méně jednoznačně. Kapitola je opět rozdělena do tří částí – dominantní interpretační rámce, klasický historický přístup a pokusy o využití orálně historické perspektivy. Samozřejmě je možno souhlasit s tím, že oral history spojovali historikové s klasickými metodami výzkumu jen namátkově nebo okrajově. V jejich vzájemném propojení je ostatně unikátní právě přístup výzkumného projektu, který H. Sadílková vedla a učinila jej podkladem čtvrté kapitoly předložené práce.

Ve třetí kapitole tematizuje autorka současný vývoj výzkumů romských migrací. Kromě charakteristiky svých vlastních výzkumů (které ovšem nebyly primárně spojeny s migračními pohyby) představuje blíže také specifika výzkumu, jenž organizovala se svými spolupracovníky v Brzotíně a v Brně. Předpokládám, že realizované orálně historické výzkumy budou hlavním předmětem debaty při obhajobě, autorčiny postřehy v těchto souvislostech považuji za velmi podnětné a inspirativní, nebudu se o nich rozepisovat. V dalších částech kapitoly kromě podrobnější analýzy přístupů M. Spurného a K. Sidiropulu-Janků aj. uvádí také některé zahraniční autory (C. Donnert, J. Grill, opětovně W. Guy ad.). Posledně jmenovaní jsou uváděni

v souvislosti se zajímavou úvahou o možnostech komparativního přístupu inspirovaného studiem o postkomunistických migracích Romů do zahraničí.

Jádro disertační práce – čtvrtá kapitola – je nazvána Případová studie poválečné migrace Romů z Brzotína (okr. Rožňava) do Brna. Představuje rozsáhlou analýzu již zmiňovaného projektu výzkumu příbuzenských skupin Romů, jejichž někteří příslušníci migrovali po 2. světové válce na Moravu. Autorka jej uvádí rozborem některých dobových souvislostí a aspektů, už v úvodní podkapitole jasně prokazuje, jak je možno vzájemně propojit vzpomínky pamětníků s dobovými archivními prameny. K rekonstrukci historie brzotínských Romů v letech 1920-1971 využívá kromě několika historických studií a tzv. Atlasu dobovou obecní kroniku, zápisy z fondu MNV Brzotín a Obvodního notářského úřadu také výpovědi několika účastníků sledovaného výzkumu. Tyto informační zdroje vzájemně konfrontuje, doplňuje a vytváří tak názorný obraz celkové situace Romů nejen ve sledovaném regionu, ale i v dalších slovenských oblastech v celém sledovaném období. Samozřejmě nespornou výhodou výzkumu byla možnost využití romštiny, což je třeba také vyzvednout jako první podobně ucelený a v daném případě nejautentičtější postup. Na s. 163 se autorka v souvislosti s likvidací původní osady vzdálené od obce vrací k hodnocení dopadů státní politiky po r. 1959 z úhlu pohledu Romů, kteří vlastně o podobné řešení už dříve usilovali a proto je hodnotili jako vítané. K tomu jen poznamenávám, že uváděný příklad byl velmi specifický. Navíc např. moje vlastní kritika státní politiky není namířena proti samotnému faktu likvidace osad (a s nimi i tradičního života jejich obyvatel) – podobný postup byl z hlediska celkové modernizace asi nezbytný. Kritizovala jsem především přílišnou rychlost a chaotičnost státně řízeného „rozptylu“.

Druhá a zčásti i třetí podkapitola popisuje velmi podrobně peripetie poválečné migrace Romů z Brzotína, zabývá se jejich trajektoriemi – zaznamenává značnou šíři původních explicitně zmíněných míst a sleduje i vzájemné kontakty jak mezi nimi, tak i s Brzotínem. Migrace rozlišuje na pracovní (vesměs krátkodobé, resp. opakované) a rezidenční, jejichž cílem se stalo po krátkém pobytu některých z nich v Kutinách zejména Brno. Autorka se opět vrací ke komparacím s předešlými výzkumy, které se týkaly dalších lokalit na Slovensku, event. v českých zemích. Podrobně se zabývá také jednotlivými poválečnými soupisy Romů, zejména celostátním z roku 1947, v tomto případě opět konfrontuje výpovědi části svých pamětníků s doklady z NA Praha, MZA a ABS Brno. Zároveň ovšem konstatuje, že detailnější srovnání výpovědí narátorů s celkovou situací Romů v Brně je obtížné, neboť státní instituce konkrétní údaje o jednotlivých rodinách a jejich členech buď neuváděly vůbec, nebo často nepřesně. Sama jsem se svého času pokoušela o rekonstrukci východiskových obcí pomocí míst narození uváděných osob, bylo to ovšem tak komplikované, že z toho žádný relevantní výstup nevzešel. V daných souvislostech autorka opět cíleně upozorňuje na „bílá místa“ dosavadních výzkumů a výrazně rozšiřuje i tematické okruhy, jimž by bylo potřeba se věnovat.

Z hlediska zaměření mých vlastních v práci opětovně zmiňovaných výzkumů je pro mne jednou z nejzajímavějších částí práce H. Sadílkové podkapitola 4.3.3., v níž se zabývá pobytem a aktivitami Romů v Brně po roce 1949. Situace v Brně je tu opět popisována jak na základě důkladné znalosti literatury, tak archivních materiálů, rozšířených zejména o doklady z Archivu města Brna. Velmi zajímavé je v této souvislosti osobní svědectví narátorů (zejména MH, SB a LB), dokládající výrazný sociální vzestup těchto (i dalších) migrantů ze Slovenska a jejich účast

v „cikánských komisích“ či dalších institucích, jež se staly prostředníky mezi majoritou a méně úspěšnými imigranty a spoluvytvářely i celkové poměrně příznivé klima pro Romy v Brně. V žádném případě nezpochybňuji, že pro množství romských přistěhovalců znamenal příchod do českých zemí nebývalý sociální vzestup (to jsem nečinila ani dříve). Je však jasné, že autentické svědectví má v této souvislosti mnohem větší váhu, než dobové úřední relace. Přesto bych ráda položila otázku, na niž jsem odpověď v posuzovaném textu nenašla: zkoumaly badatelky také dobové postřehy a postoje obyvatel ghett, která se v té době již v Brně také vytvářela? Zaznamenaly i jiné než výrazně pozitivní vnímání nového prostředí? Připouštím, že počáteční obtíže např. s úrovní bydlení (také vzhledem k jeho zlepšení od 60tých let) už jim z paměti vymizely. Jednoznačně potvrzují na základě svých výzkumů i skutečnost, že zejména kontakty s majoritními spolupracovníky měly velký význam nejen jako „narrativ o přijetí“, ale pomáhaly i nastartovat proces integrace těch Romů, kteří o ni měli zájem.

Bylo by možno vyzvednout ještě celou řadu dalších velmi pozitivních přínosů autorky pro široké spektrum otázek, souvisejících se složitým vývojem romského etnika v ČSR (a ČSSR) ve sledovaných letech. Především je třeba zdůraznit metodologický a metodický přínos práce, která splňuje všechny teoretické i praktické požadavky jak na historický přístup, tak na využití metody oral history, jež navíc obohacuje o další rozměry. Možnost rozpracování použitých metodických postupů otevírá nebývalé prostory pro badatele, kteří budou v podobných výzkumech pokračovat. Ráda bych však podnítila také diskusi o otázkách, na něž se naše pohledy poněkud různí. Chci se zeptat, zda už romisté opravdu nemají žádný problém (ani v historickém kontextu) s používáním termínu Rom – romský. Prosím o poučení z lingvistického hlediska. Ještě větším problémem je pro mne pojem Nerom, i když vím, že je oficiálně schválen Ústavem pro jazyk český AV ČR. Proč se H. Sadílková zcela vyhýbá pojmům, které já sama běžně užívám – majorita, resp. makrosocieta apod.? V její disertační práci mi chybí podrobnější reflexe a vysvětlení nejen těchto, ale i dalších pojmů, které jsou podle mého názoru stále ještě předmětem diskuse nebo se jím dosud vůbec nestaly (např. vztah migrací a kočovného způsobu života).

Na závěr ještě několik slov k formální a stylistické úrovni předkládané práce. Ve snaze po udržení vysoké úrovně vědeckého způsobu vyjadřování se autorka často zaplétá do velmi dlouhých a složitých souvětí. Pak se jí poměrně často stává, že vybočí z původní vazby, nedopíše slovo nebo se dopustí jiného prohřešku proti rodnému jazyku. Tento problém je obecný, všichni jsme si ho vědomi a nedaří se nám jej vymýtit. Další formální výtka je podle mne pro čtenáře dost nepřehledné používání termínů viz výše-níže. Preferovala bych přesné uvedení čísla strany (resp. poznámky pod čarou), na něž se odkazuje. Tyto drobné výtka ovšem nemohou výrazně ovlivnit mé závěrečné hodnocení předložené disertační práce, kterou doporučuji k obhajobě a navrhuji její hodnocení stupněm

prospěla (96 bodů).

V Ostravě dne 8. 6. 2016

prof. PhDr. Nina Pavelčíková, CSc.

katedra historie FF Ostravské univerzity

